

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2003

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Toa maana ya kitenzi kishirikishi na toa mifano miwili

(b) Eleza tofauti kati ya kitenzi kishirikishi na kitenzi kauli kwa kutumia sentensi

(a)

Kitenzi kishirikishi ni aina ya kitenzi kinachoonyesha ushirikiano au uhusiano kati ya zaidi ya mtu mmoja katika kutekeleza kitendo. Huashiria tendo linalofanywa kwa pamoja na zaidi ya mshiriki mmoja. Mifano ya vitenzi hivi ni *shirikiana* na *sindikizana*.

(b)

Tofauti kubwa kati ya kitenzi kishirikishi na kitenzi kauli ni kuwa kitenzi kishirikishi huonyesha kitendo kilichofanywa kwa ushirikiano kati ya watu wawili au zaidi, wakati kitenzi kauli huonyesha mtendaji mmoja anayetokeleza kitendo kwa mhusika mwingine.

Mfano wa kitenzi kishirikishi: *Wanafunzi walishirikiana kusafisha darasa.*

Mfano wa kitenzi kauli: *Mwalimu alifundisha wanafunzi somo la Kiswahili.*

2. Fafanua maana ya muktadha wa kifasihi na eleza aina nne za muktadha zinazoweza kutumika katika kazi ya fasihi

Muktadha wa kifasihi ni mazingira yanayozunguka tukio, tabia au ujumbe fulani katika kazi ya fasihi yanayosaidia kuelewa maana ya ndani ya kazi hiyo. Muktadha huu huweza kuwa wa kijamii, kihistoria, kimaadili au kiutamaduni.

Muktadha wa kwanza ni **muktadha wa kijamii**, unaoeleza hali za kijamii kama vile maisha ya familia, jamii, au tabaka la watu katika kazi ya fasihi.

Muktadha wa pili ni **muktadha wa kihistoria**, unaohusu wakati ambapo kazi ya fasihi imeandikwa au matukio muhimu ya kihistoria yanayoathiri maudhui ya kazi hiyo.

Muktadha wa tatu ni **muktadha wa kisiasa**, unaohusiana na hali ya uongozi, mamlaka au migogoro ya kisiasa inayoonyeshwa kwenye kazi ya fasihi.

Muktadha wa nne ni **muktadha wa kiutamaduni**, unaoeleza mila, desturi na itikadi za jamii zinazoonekana katika kazi ya kifasihi.

3. Chunguza maneno yafuatayo kisha ueleze aina ya vivumishi vilivyotumika na maana yake katika sentensi:

(a) Vijana wote walishiriki shindano

(b) Alipanda miti kumi

(c) Wanafunzi hao walikumbatia mabadiliko

(d) Alinunua gari jekundu

(a) Wote ni kivumishi cha jumla, kinachoonyesha kwamba hakuna hata mmoja aliyebaki. Kinaashiria ushiriki wa vijana wote bila kubagua.

(b) *Kumi* ni **kivumishi cha idadi**, kinachoonyesha kiasi halisi cha vitu vilivyopandwa, ambavyo ni miti kumi.

(c) *Hao* ni **kivumishi viashiria**, kinachoeleza wanafunzi waliotajwa au wanaojulikana katika muktadha huo, huonyesha wanafunzi wa kundi fulani.

(d) *Jekundu* ni **kivumishi cha sifa**, kinachoeleza tabia au umbile la nomino ‘gari’ kwa kueleza rangi yake.

4. Kwa kutumia hoja nne, eleza umuhimu wa kutumia mashairi ya Kiswahili katika kukuza uwezo wa lugha miongoni mwa wanafunzi wa sekondari

Mashairi husaidia kuongeza hazina ya msamiati kwa wanafunzi kwa sababu yana maneno mbalimbali yenye maana tajiri na ya picha. Hii huwasaidia wanafunzi kutumia maneno mapya katika mazungumzo na maandishi.

Mashairi huimarisha utamkaji wa maneno. Wanafunzi wanapokariri au kusoma mashairi kwa sauti, hujifunza kupangilia sauti, lafudhi, na mtiririko wa maneno kwa usahihi.

Mashairi huchochea uwezo wa kuelewa maana ya maneno ya picha na tamathali za semi kama methali, sitiari na tashbihi, hivyo kuongeza uelewa wao wa lugha kwa undani zaidi.

Pia mashairi huongeza ubunifu wa lugha. Wanafunzi hujifunza kucheza na maneno, kutumia vina, mizani na mpangilio maalumu wa sentensi, hivyo kukuza uwezo wao wa kuandika kwa ustadi.

5. Fafanua dhima ya kazi ya hadithi fupi katika kukuza stadi za kusikiliza, kuelewa na kueleza kwa wanafunzi wa sekondari

Hadithi fupi huwapa wanafunzi nafasi ya kujifunza kwa kusikiliza simulizi zenye maana, hivyo huongeza umakini na uwezo wa kusikiliza kwa makini.

Kupitia hadithi fupi, wanafunzi hujifunza kuchambua matukio, kuelewa muktadha wa simulizi, na kutambua dhamira mbalimbali zinazofundishwa, hivyo kukuza stadi ya kuelewa.

Hadithi fupi huwatia moyo wanafunzi kueleza simulizi kwao wenyewe kwa kutumia lugha yao. Hii huwajengea ujasiri wa kutumia Kiswahili kwa mawasiliano ya kila siku.

Pia huongeza uwezo wa kutumia lugha katika kuelezea matukio, wahasika na maadili, jambo ambalo ni msingi wa mawasiliano kwa maandishi na kwa mdomo.

6. Bainisha hatua nne za maandalizi ya vipindi vya lugha ya Kiswahili kwa kutumia mbinu shirikishi

Hatua ya kwanza ni kubaini lengo kuu la somo. Mwalimu anapaswa kuelewa kile anachotaka wanafunzi wajifunze kupitia mbinu za ushirikiano.

Hatua ya pili ni kuchagua shughuli shirikishi kama vile kazi za vikundi, majadiliano, au uigizaji wa hadithi zitakazowashirikisha wanafunzi kwa vitendo.

Hatua ya tatu ni kutayarisha vifaa vitakavyotumika wakati wa somo kama vile karatasi za kazi, vielelezo au kadi za maneno kwa ajili ya mazoezi ya pamoja.

Hatua ya nne ni kupanga namna ya kupima ufanisi wa somo kwa kuangalia ushiriki wa wanafunzi, kiwango cha uelewa na ubora wa kazi za vikundi walizofanya.

7. Eleza tofauti kati ya majukumu ya mwalimu na wanafunzi katika utekelezaji wa mbinu za ujifunzaji unaomwelekeza mwanafunzi

Jukumu la mwalimu ni kuongoza na kuwezesha ujifunzaji kwa kutoa maelekezo ya awali, kuweka mazingira ya kushirikisha na kusimamia kazi za vikundi. Yeye si chanzo cha maarifa bali mwezeshaji.

Kwa upande mwingine, jukumu la mwanafunzi ni kushiriki kikamilifu katika kazi za vikundi, kuuliza maswali, kujadiliana na kutoa maoni yao kwa uhuru ili kujenga uelewa wa pamoja.

Mwalimu hutathmini mwenendo wa ujifunzaji kwa kuangalia ushiriki wa wanafunzi na kupendekeza marekebisho, huku mwanafunzi akitakiwa kufanya kazi binafsi na ya kikundi kwa lengo la kujifunza kwa ufanisi zaidi.

8. Jadili kwa kifupi athari za kutumia mbinu ya mihadhara pekee katika ufundishaji wa Kiswahili kwa wanafunzi wa sekondari

Mbinu ya mihadhara pekee hupunguza ushiriki wa wanafunzi. Wanafunzi husikiliza tu bila kushiriki moja kwa moja, jambo linalowafanya kuwa wasikilizaji wa kawaida badala ya washiriki hai.

Mbinu hii hudumaza fikra za kina. Kwa kuwa wanafunzi hawashirikishwi katika uchambuzi au maamuzi, wanakosa nafasi ya kutumia ujuzi wao binafsi katika kujifunza.

Huathiri uwezo wa mwanafunzi kuwasiliana. Kwa kuwa hafanyi mazoezi ya kujieleza kwa maneno yake mwenyewe, hawezi kujifunza vizuri stadi za kuzungumza au kuandika.

Huleta uelewa wa juu juu kwa kuwa wanafunzi huweza kusahau kwa haraka maarifa waliyopewa kwa njia ya kusikiliza tu bila kushirikishwa katika kuyatumia kwa vitendo.

9. Kwa kutumia mifano, taja aina nne za sentensi za Kiswahili na eleza muundo wa kila moja

Sentensi ya taarifa: Hutoa taarifa kuhusu jambo fulani. Mfano: *Mwanafunzi alisoma kitabu.* Hii huonyesha tendo lililotendeka.

Sentensi ya amri: Hutoa agizo au amri. Mfano: *Fungua dirisha!* Hii huelekeza tendo lifanyike.

Sentensi ya swali: Huuliza kuhusu jambo fulani. Mfano: *Ulienda shule jana?* Hii huhitaji jibu kutoka kwa mhojiwa.

Sentensi ya halali: Huweza kuwa na mfuatano wa kitenzi kikamilifu. Mfano: *Mama anapika chakula jikoni.* Ina mtendaji (Mama), kitenzi (anapika), na nomino tegemezi (chakula).

10. Tunga sentensi moja kwa kila aina ya kielezi kifuatacho:

(a) Aliandika barua yake kwa uangalifu mkubwa. (kielezi cha namna: kwa uangalifu)

(b) Walijitahidi sana kuikamilisha kazi yao. (kielezi cha kiasi: sana)

(c) Tutakutana kesho katika ofisi ya mkuu wa shule. (kielezi cha wakati: kesho)

(d) Wanafunzi walikusanyika nje ya darasa lao. (kielezi cha mahali: nje)

11. Andika insha ya hoja inayoeleza mchango wa lugha ya Kiswahili katika kuendeleza sekta ya elimu nchini Tanzania

Kiswahili ni lugha ya taifa inayotumika kwa mawasiliano rasmi na yasiyo rasmi nchini Tanzania. Mchango wake katika sekta ya elimu ni mkubwa na wa msingi, kwa kuwa lugha hii imekuwa nyenzo muhimu ya kufundishia na kujifunzia kwa ngazi mbalimbali.

Kwanza, Kiswahili hufundishwa kama somo kuanzia shule ya msingi hadi vyuo vikuu. Kupitia somo hili, wanafunzi hujifunza sarufi, matumizi sahihi ya lugha, na kazi mbalimbali za kifasihi zinazosaidia kukuza uelewa wao wa kijamii, kiutamaduni na kihistoria.

Pili, Kiswahili hutumika kama lugha ya kufundishia katika shule za msingi na baadhi ya sekta za elimu ya watu wazima. Lugha hii huwasaidia wanafunzi kufahamu masomo kwa urahisi kwa kuwa ni lugha mama kwa Watanzania wengi, tofauti na lugha za kigeni kama Kiingereza.

Tatu, matumizi ya Kiswahili katika elimu hujenga usawa kwa wanafunzi wa mikoa yote nchini. Kwa kuwa Kiswahili si lugha ya kabila fulani, hutumika kama daraja la kuunganisha wanafunzi wa tamaduni mbalimbali, hivyo kuchangia mshikamano wa kitaifa na usawa wa kielimu.

Nne, kupitia Kiswahili, elimu huwafikia watu wengi zaidi. Programu mbalimbali za elimu kwa njia ya redio, runinga, na mitandao hutumia Kiswahili kufundisha watu kuhusu afya, mazingira, na haki za binadamu, hivyo kupanua elimu nje ya darasa la kawaida.

Mwisho, Kiswahili ni chombo cha tafsiri katika elimu. Vitabu na miongozo mbalimbali imetafsiriwa kwa Kiswahili ili kuwasaidia wanafunzi na walimu wa Tanzania kufikia maarifa yaliyopo kwa lugha nyingine, hivyo kukuza upatikanaji wa elimu kwa wote.

12. Kwa kutumia hoja tano, jadili sifa muhimu za mhusika mkuu katika kazi ya tamthilia ya Kiswahili

Mhusika mkuu katika tamthilia ya Kiswahili hujitokeza kama mhimili wa matukio yote katika kazi hiyo. Yeye ndiye kiini cha mzozo, mabadiliko na suluhisho la masuala yanayoelezwa.

Sifa ya kwanza ni kuwa mhusika mkuu huonekana mara kwa mara katika kazi nzima. Yeye huhusika moja kwa moja na mfululizo wa matukio, na ana nafasi ya kipekee katika kila hatua ya mabadiliko ya hadithi.

Sifa ya pili ni kuwa mhusika mkuu ana tabia zinazobainika wazi. Anaweza kuwa jasiri, mwenye misimamo, au mwenye hulka maalumu inayomtofausha na wahusika wengine. Tabia hizi huchochea mabadiliko au huibua mzozo wa tamthilia.

Sifa ya tatu ni kuwa mhusika mkuu huwa na maendeleo ya kitabia au kimtazamo kadri tamthilia inavyoendelea. Yaani, anabadilika kutoka hali moja hadi nyingine, jambo linaloonesha ukuaji wa kimawazo au kihisia.

Sifa ya nne ni kuwa ana lengo fulani katika kazi hiyo. Huwa na azma ya kufanikisha jambo au kushindana na hali fulani, hali ambayo huibua mzozo kati yake na wahusika wengine au mazingira.

Sifa ya tano ni kwamba mhusika mkuu huhusisha hisia za wasomaji au watazamaji. Anaweza kuibua huruma, hasira au matumaini kutokana na vitendo vyake, hali inayosaidia kufikisha ujumbe wa kazi kwa ufanisi.

13. Eleza hatua sita za kufundisha kipengele cha matamshi ya Kiswahili kwa wanafunzi wa Kidato cha Kwanza

Hatua ya kwanza ni kueleza maana ya matamshi. Mwalimu anawapa wanafunzi maana ya matamshi kama namna ya kutamka sauti za maneno kwa usahihi, ili kuweka msingi wa somo.

Hatua ya pili ni kutaja fonimu za Kiswahili. Mwalimu huwajulisha wanafunzi sauti za vokali na konsonanti, kisha kuwaeleza tofauti kati ya sauti zinazosikika na zile zisizo sikika kwa urahisi.

Hatua ya tatu ni kutoa mifano ya maneno yenye sauti tofauti. Kwa mfano, mwalimu huonesha tofauti kati ya maneno *bata* na *paka* ili wanafunzi watambue tofauti za matamshi.

Hatua ya nne ni kutoa mazoezi ya kurudia maneno. Mwanafunzi husikiliza matamshi sahihi kisha hurudia kwa sauti ili kufanikisha ufasaha wa sauti na lafudhi.

Hatua ya tano ni kuwashirikisha wanafunzi katika michezo ya lugha kama kusoma kwa sauti, kurusha mpira wakitaja maneno au kutunga sentensi kwa kutumia maneno yenye sauti zinazolengwa.

Hatua ya sita ni kutathmini kwa kuuliza maswali au kazi ya darasani ambapo mwanafunzi hutamka maneno au sentensi mbele ya darasa, ili kubaini uelewa na ufanisi wa somo.

14. Tathmini tofauti kati ya lugha ya fasihi na lugha ya kawaida kwa kutumia hoja sita

Lugha ya fasihi ni lugha iliyosheheni picha, tamathali za semi na maneno ya mvuto inayolenga kugusa hisia za msomaji, ilhali lugha ya kawaida hutumika kueleza au kutoa taarifa bila kutumia sanaa ya lugha.

Lugha ya fasihi hutumia maneno yenye maana ya ndani au isiyo ya moja kwa moja. Kwa mfano, *aliuza utu wake* ina maana ya mtu kupoteza heshima kwa tamaa. Tofauti na lugha ya kawaida inayosema moja kwa moja bila picha.

Lugha ya fasihi huwa na matumizi ya methali, sitiari na tashbihi ili kuongeza uzito wa ujumbe. Lugha ya kawaida haitumii vipengele hivi sana, bali hutegemea sentensi rahisi kueleweka haraka.

Fasihi hujenga muundo wa lugha wa kisanaa kwa kutumia vina, mizani na kurudia baadhi ya maneno, hasa kwenye mashairi. Lugha ya kawaida hutumia muundo rahisi na wa moja kwa moja wa sentensi.

Lugha ya fasihi hutoa uhuru kwa mtunzi kubuni au kucheza na maneno, tofauti na lugha ya kawaida inayolenga usahihi na utaratibu wa mawasiliano ya kila siku.

Lugha ya kawaida hutumiwa katika mazingira rasmi kama ofisini au nyumbani, wakati lugha ya fasihi hupatikana katika kazi za kisanaa kama mashairi, hadithi fupi, tamthilia au ngonjera.

15. Eleza changamoto zinazowakabili walimu wa Kiswahili katika kutekeleza mitaala ya umahiri kwa shule za sekondari za umma

Changamoto ya kwanza ni ukosefu wa vifaa vya kufundishia vinavyoendana na mitaala ya umahiri. Vitabu na zana nyingi zinazopatikana hazijabadilishwa kuendana na mahitaji ya mitaala huu mpya.

Pili, walimu wengi hawajapewa mafunzo ya kutosha kuhusu namna ya kufundisha kwa kutumia njia zinazomwelekeza mwanafunzi. Hii hupelekea walimu wengi kuendelea kutumia mbinu za zamani za kueleza.

Tatu, idadi kubwa ya wanafunzi katika madarasa huathiri utekelezaji wa kazi za vikundi, mijadala au mazoezi ya vitendo yanayohitaji usimamizi wa karibu kutoka kwa mwalimu.

Nne, muda wa vipindi haukidhi mahitaji ya mitaala wa umahiri. Kwa kuwa mitaala huu unahitaji muda wa kufanya kazi za vitendo, mijadala na mawasilisho, vipindi vya dakika 40 havitoshi.

Tano, baadhi ya walimu wanakosa motisha. Mazingira magumu ya kazi, ukosefu wa vitendea kazi na ujira mdogo huwakatisha tamaa walimu kufundisha kwa ubunifu unaohitajika.

Sita, mtazamo hasi kutoka kwa baadhi ya wanafunzi na wazazi kuhusu Kiswahili kama lugha ya maarifa huathiri utekelezaji wa mitaala. Baadhi hudhani Kiswahili hakiwezi kufundishia taaluma.

16. Kwa kutumia hoja tatu chanya na tatu hasi, eleza athari za matumizi ya mchanganyiko wa lugha (Kiswahili na Kiingereza) miongoni mwa vijana wa sekondari nchini Tanzania

Athari chanya ya kwanza ni kuwa matumizi ya mchanganyiko wa lugha huwasaidia vijana kujifunza lugha zote mbili kwa wakati mmoja. Hii huongeza uwezo wao wa kuwasiliana katika mazingira tofauti.

Athari ya pili ni kuwa mchanganyiko wa lugha huongeza ubunifu wa lugha. Vijana huunda misemo na maneno mapya yanayochanganya Kiswahili na Kiingereza, hali inayochangia ukuzaji wa mitindo ya kisasa ya mawasiliano.

Athari ya tatu ni kwamba hujenga urahisi wa kuelewa baadhi ya dhana ngumu, hasa za sayansi na teknolojia, ambazo huweza kueleweka haraka kwa kutumia maneno ya Kiingereza ndani ya Kiswahili.

Hata hivyo, athari hasi ya kwanza ni kupungua kwa usahihi wa matumizi ya Kiswahili sanifu. Vijana wengi huchanganya maneno kiholela, hali inayowafanya washindwe kutumia Kiswahili kwa ustadi katika mazingira rasmi.

Athari ya pili ni kuwa mchanganyiko wa lugha huathiri uwezo wa kuandika na kuzungumza Kiswahili fasaha. Katika mitihani na kazi za darasani, baadhi ya wanafunzi huandika maneno ya Kiingereza bila kutafsiri.

Athari ya tatu ni kuwa baadhi ya vijana huchukulia Kiswahili kama lugha duni au isiyo ya kisasa. Mchanganyiko wa lugha hujenga fikra potofu kuwa lugha ya mafanikio ni Kiingereza pekee, hivyo kudhoofisha hadhi ya Kiswahili.